

“Hilâfetnâme-i
Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî”
Eseri Bağlamında Ahmet Mecbûr
Efendi'nin Tefsir Metodu ve Âyetlere
Getirdiği Yorumlar

ÜÇÜNCÜ
BÖLÜM

Burhan ÇONKOR*

Giriş

İslam tarihinin herhangi bir döneminde ve dinin kapsamına giren herhangi bir konuda ortaya çıkan ihtilaflarda taraflar, İslam'ın ana kaynağı olması hasebiyle kendi görüşlerini Kur'an'dan deliller getirmek suretiyle temellendirme yoluna gitmişlerdir. Müslümanların en çok ihtilaf ettiği konulardan olan hilâfet meselesi de Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından hemen sonra başlayan, sonuçları itibariyle de İslâm dünyasında ortaya çıkan ayrılık ve çatışmaların sebebi olarak kabul edilen meselelerdendir. Dolayısıyla böylesine önemli bir dînî ihtilaf konusunda Kur'an'ın ne dediği önem arz etmekte ve taraflar için en büyük destek de ilgili Kur'an âyetleri olmaktadır. Esasen hilâfet sebebiyle tarihi süreç içerisinde Müslümanlar arasında kan dökülmesine kadar varan olayların yaşanması, konu hakkında taraflardan birinin diğerini ikna edebilecek bir delile sahip olmadığı izlenimini vermektedir. Zira hilâfetin nasıl teşekkül ettirileceği ve halîfenin hangi yöntemle belirleneceğini net bir şekilde ortaya koyan Kur'ânî bir hükmün varlığı, en azından Müslümanlar arasında bu denli büyük ihtilafların çıkmasının önünü kesecektir. Bundan hareketle Kur'an'ın, hilâfet meselesini düzenleyen ve her dönemde sistematik bir şekilde uygulanabilir kılan hükümler koymadığı anlaşılmaktadır. Bu durum hilâfetin dînîliği meselesini gündeme getirmiş ve konuyla ilgili, geçmiş dönemlerde birbirine muhalif görüşler ileri sürülmüştür.²

h-l-f kökünden türeyen *halife* kavramı Kur'an'da, bu şekliyle iki yerde,³ *hulefâ* şeklindeki çoğul kullanımı ile dört yerde,⁴ *halâif* şeklindeki çoğul kullanımı ile de

* Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, e-mail: bconkor@hotmail.com

² İlgili görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Avcı, Casim, “Hilâfet”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 539-546.

³ Bakara, 2/30; Sâd, 38/26.

⁴ Bkz. En'âm, 6/165; Yûnus, 10/14, 73; Fâtır, 35/39.

iç içe olduğu görülmektedir. Özellikle hadis rivâyetlerinde zaman zaman kaynak ve râvi belirtmeksizin nakillerde bulunmuştur. Yine müellif, eserini halka hizmet amacıyla yani halkı bilgilendirme gayretiyle yazdığını söylemesine rağmen, daha üst düzey bir eğitim gerektiren edebî bir dil kullandığı söylenebilir.

Halîfe, adâlet ve istişâre gibi bazı kavramları açıklarken, zaman zaman ilgili âyetleri bağlamından ayrı tutarak değerlendirmiş ve anlaşılan ilk manasından hareketle yorumlamıştır. Hâlîfe ve hilâfete dair tarihi süreç içerisinde tartışılan bazı konulara ve ilgili âyetlere yer vermeyen müellif, daha çok, benimsediği fikirler üzerinde eserini şekillendirmiş ve seçtiği âyetleri bu doğrultuda yorumlamıştır.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, müellifin ele aldığı başlıklar ve bu başlıklar altında işlenen konuların kapsamı ile o konu hakkında Kur'ân'da yer alan deliller, bu eserde zikredilenlerle sınırlı değildir. Ancak müracaat ettiği âyetlerin, müellifin amacını ortaya koyması bakımından yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Onun bu eseri, İslam'ın hilafet anlayışını ortaya koyması yanında, yaşadığı dönemin siyasi şartları konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu anlamda eser, tarihi bir vesika olarak da değerlendirilebilecek bir öneme sahiptir.

Kaynaklar

- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-sebi'l-mesânî*, thk. Ali Abdalbâri Atiyye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- Arpa, Enver, *Zemahşeri'nin Tefsirdeki Yeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- Arslan, Ömer, "Halife Sözcüğü Bağlamında Kur'ân'da Hilâfet – Muhâlefet Münasebeti", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), s. 1-26.
- Avcı, Casim, "Hilâfet", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 539-546.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ths.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 28-32.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî, Beyrut, ths.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Fahredden er-Râzî ve Tefsirdeki Metodu", *EAÜİFD*, sy. 2 (1977), s. 7-57.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Zemahşeri ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, Ankara 1983, 68-95.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşas Amr b. İmrân el-Ezdi, *Sünen*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, I-IV, Mısır 1950.
- Eroğlu, Muhammed, "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd", *DİA*, 1989, II, 550-551.
- Ertaş, Hikmetullah, "Hilâfetnâme-i Osmânî Ve İttihatnâme-İ İslâmî" Eseri Bağlamında Ahmet Mecbûr Efendi'nin (Ö. 1919) Hadis (Kaynakları/Telif Metodu) Anlayışı", *İlahiyat Alanında Yeni Ufuklar*, Edt. Fevzi Rençber, Gece Akademi, Ankara 2019, s. 69-105.
- Esen, Muammer, "İnsanın Halifeliği Meselesi", *AÜİFD*, XL V (2004), sy. 1, s. 15-38.
- Huleyf, Fethullah, "Fahrüddin er-Râzî", *Mevsûatü'l-hadâretî'l-İslâmiyye*, Amman 1989, s. 142-149.

Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî

- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1985.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414/1994.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-kalem, Dımeşk 1412/1992.
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2016.
- Namlı, Ali, "İsmâil Hakkı Bursevî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 102-106.
- Öztürk, Mustafa ve Mertoğlu Mehmet Suat, "Zemahşerî", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 235-238.
- Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-ğayb-et-Tefsiru'l-kebir*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, y.y, 1420.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *el-Câmiu's-sahih*, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1964.
- Türçan, Talip, "Şürâ", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 230-235.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, 1995, XII, 89-95.
- Yüce, Nuri, "Zemahşerî", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, XIII, 509-514.
- Yıldız, Sakıb, "Türk Müfessiri İsmail Hakkı Burûsevî'nin Hayatı", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Erzurum 1975, s.103-126.
- Zaîmzâde, Ahmet Mecbûr Efendi, *Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî*, (Yazma), Çankırı 1327/1909.
- Zehebî, Muhammed Huseyin, *et-Tefsir ve'l-müfessirün*, Kahire 1381, I, 352-362.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-akâvil fi vücûhi't-te'vîl*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407/1987.